

of the British experience of work with gifted and talented pupils in primary school in the practice of primary school teachers of Mikhailivska school of the I-III stages are outlined, enriching and complementing its own system of identification and development of gifted primary school pupils.

Key words: *gifted children, ability, creativity, development, gifted and talented pupils.*

УДК 375.5.015.31 : 316.42

В. І. Кириченко

Інститут проблем виховання НАПН України

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ПРОСОЦІАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ УЧНІВ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

У статті характеризуються теоретичні підходи до нагальної проблеми – формування просоціальної поведінки учнів сучасних загальноосвітніх навчальних закладів. Здійснено дефініційний аналіз поняття «просоціальна поведінка», окреслено найбільш поширені концепції, домінуючі підходи й погляди на вирішення цієї проблеми в зарубіжних і вітчизняних психолого-педагогічних джерелах. Зроблено висновок, що просоціальну поведінку слід розглядати як систему дій і вчинків особистості, зумовлену свідомим прийняттям соціально значущих норм і цінностей, умінням конструктивно вирішувати міжособистісні та групові суперечності, несприйнятливостю до ризикованих способів полісуб'єктних взаємодій, здатністю до самореалізації в різних видах соціально значущої діяльності.

Ключові слова: *просоціальна поведінка, формування просоціальної поведінки, учні, превентивне виховне середовище загальноосвітнього навчального закладу.*

Постановка проблеми. Тривала комплексна дія руйнівних соціальних факторів (реальні воєнні дії, вимушене переселення, стресова напруга, безробіття, нерівність доступу до якісних соціальних послуг, у тому числі й освітніх) поглиблюють суспільно-політичну кризу, породжують зневіру й агресію, девальвацію моральних та інтелектуальних цінностей, соціальну апатію, конфлікт між поколінням дорослих і дітей.

Система національного виховання постала перед гострими проблемами, що вимагають кардинального оновлення змісту, осучаснення формально-організаційних механізмів виховної діяльності загальноосвітніх навчальних закладів (ЗНЗ) і посилення орієнтації на вироблення смисложиттєвих ціннісних орієнтирів у дітей та учнівської молоді. Ми приєднуємося до позиції Л. Гриневич, яка наголошує, що «Нове українське виховання має ґрунтуватися на загальнолюдських цінностях – людської гідності, свободи, усвідомлення власної національної ідентичності та пошанування ідентичності інших. Під час зростання в школі дитина має вчитись усвідомлювати свої права та обов'язки, брати на себе відповідальність, виважено підходити до вирішення власних життєвих і суспільних проблем» [2].

Саме опора системи виховання на загальнолюдські цінності й соціально значущу мотивацію життєдіяльності має стати відповіддю на виклики сучасності, бо українське суспільство як ніколи потребує людей

ініціативних, творчих, здатних на духовне й моральне самотворення, на соціально-культурне відновлення держави й суспільства, вироблення стратегій і моделей просоціальної поведінки.

Оскільки просоціальна поведінка спрямована на формування в людині усвідомленого, відповідального, турботливого ставлення до кожної людської особи, до людства загалом, суспільства, природи, Землі, Всесвіту, це ставить зазначену педагогічну проблему в ряд найважливіших і актуалізує необхідність розкриття теоретико-методичних засад, розроблення методики формування просоціальної поведінки учнів загалом і, зокрема, – в умовах превентивного виховного середовища ЗНЗ.

Аналіз актуальних досліджень. Дефініційний аналіз і контент-аналіз психолого-педагогічних джерел висвітлює такі характеристики досліджуваного явища. Просоціальна поведінка (*prosocial behavior* від лат. *pro* – префікс, що вказує на дію в якихось/чиїхось інтересах і *socialis* – суспільний) – поведінка індивіда, що орієнтується на благо соціальних груп, надання допомоги. Просоціальна орієнтація є досить поширеною формою людської активності, що відіграє вагомую роль у міжособистісних стосунках, внутрішньогруповій взаємодії, спілкуванні та спільній діяльності людей.

На думку науковців (Г. Крайг, Д. Бокум), вона зумовлюється намірами бути корисними іншим і найчастіше проявляється в допомозі, участі, співпраці чи взаємодії. Її прояви вельми численні: діапазон простирається від мимовільної люб'язності до допомоги людині, яка опинилась у небезпеці, чи аж до порятунку інших ціною власного життя. Відповідно, можуть бути задіяні такі ресурси допомоги ближньому чи суспільству: увага, час, праця, грошові видатки, відсування на задній план власних бажань і планів, безкорисливе соціальне служіння, самопожертва тощо [6].

Просоціальну поведінку деякі дослідники розглядають також як систему певних моральних якостей, відносин, які характеризуються специфічними почуттями, потребами, мотивами й навичками; особливу форму внутрішньої самоактивності, що дозволяє людині наслідувати моральні норми й соціально позитивні дії, які пропонуються в обраній культурі (щедрість, безкорислива допомога, співпраця, емпатія тощо) [3].

У зарубіжній психолого-педагогічній літературі проблема формування просоціальної поведінки знайшла своє висвітлення в працях дослідників різних країнах світу (В. Джеймс, В. Занден, А. Маслоу, Л. Мерфі, В. Стауб, Р. Чалдіні та ін.). Результатами наукових пошуків стали теоретичні положення, теорії, концепції просоціальної поведінки. Наведемо короткі описи найбільш відомих із них.

Мета статті полягає в теоретичному осмисленні можливості й ефективності формування просоціальної поведінки учнів в умовах превентивного виховного середовища сучасного загальноосвітнього навчального закладу.

Виклад основного матеріалу. Останнім часом у професійному середовищі набули достатньої популярності дві теоретичні версії просоціальної поведінки: **теорія соціального обміну** (social exchange theory) та **теорія соціальних норм** (social norms theory).

Теорія соціального обміну пояснює, що просоціальна поведінка (як добродійна діяльність) має на меті певні явні корисні для іншої особи результати й неявні корисні наслідки для діючої особи (визнання, статус, інформація тощо). Ці корисні результати можуть бути як внутрішньою, так і зовнішньою винагородою. Так, дослідники (Дж. Хоманс, П. Блау) вказують на існування причин, які пояснюють, чому люди добровільно надають допомогу: прагнення до знань (бажання зрозуміти людей, їхні життєві обставини й чогось навчитися); кар'єристичні мотиви (отримуючи досвід і зв'язки, вони хотіли б розширити перспективи своєї роботи); мотиви соціального пристосування (увійти до певної групи та досягти визнання); захист свого «Я» (зменшення почуття провини чи позбавлення від власних проблем, зростання самоповаги, зміцнення почуття власної гідності, впевненості в собі); вираження цінностей (дії згідно із загальнолюдськими цінностями). Тому під час надання допомоги кожна діюча особа керується стратегією так званого мінімаксу: намагається, наскільки можливо, зменшити витрати та збільшити здобутки (навіть якщо ці здобутки й не є реальними, а лише суб'єктивними цінностями) [7].

Теорія соціальних норм, пояснює просоціальну поведінку тим, що цей тип поведінки диктується сукупністю впорядкованих норм (своєрідні каузально-атрибутивні схеми, які дають орієнтири під час виникнення ситуації з потребою допомоги іншим людям): норма взаємності та очікування соціальних дивідендів: «якщо я допоможу цій людині, то вона відповідатиме мені так само взаємністю й допомогою»; норма соціальної відповідальності: «допомогу потрібно надавати тим, хто має проблеми незалежно від того, чи винагороджується така поведінка»; морального обов'язку: «мій обов'язок допомагати тим, хто у скруті». Прихильники теорії соціальних норм (Е. Гоулднер, А. М. Айзенберг) доводять прямо пропорційну залежність: чим більшою є інтеріоризація моральних норм у якості стандартів поведінки особистості, тим менше вона залежить від зовнішньої ситуації [7].

До найбільш відомих теоретичних моделей, що окреслюють структуру просоціальної поведінки, дослідники (С. І. Соболев, Л. М. Тарасова) відносять модель прийняття рішень з надання допомоги в разі виникнення кризових / аварійних ситуацій Латане і Дарлі та процесуальну модель Шварца й Ховарда. Одночасно вони надають перевагу менш поширеній моделі просоціальної поведінки, запропонованій З. Лінденбергом. На їхню думку, саме вона найбільш повно розкриває специфіку просоціальної поведінки особистості [9].

Узагальнюючи результати досліджень діяльності допомоги з давніх давен до теперішнього часу, Х. Хекхаузен описав комплекс умов, що характеризують як ситуацію, так і просоціальну поведінку особистості з точки зору теорії мотивації. У цій теорії основою просоціальної поведінки вважають особливий мотив, який називають мотивом альтруїзму (іноді мотивом допомоги, іноді – турботи, піклування про людей), тому в деяких джерелах просоціальну поведінку називають «альтруїстичною» [11].

Інший теоретичний підхід, згідно з якими в основі просоціальної поведінки лежить здатність до співпереживання емоційного стану іншої людини, розробив прибічник теорії соціального научіння Дж. Аронфрід. Він також здійснив плідну спробу дослідження умов формування альтруїстичної поведінки та зробив висновок, що така поведінка витікає з позитивного життєвого досвіду дитини, насамперед, сімейного. Цю ідею доповнив Е. Стауб, довівши, що постійне вправлення дитини в просоціальних вчинках шляхом включення рольових ігор до арсеналу педагогічних впливів на дитину сприяє подальшим проявам просоціальної поведінки в її повсякденному житті [8].

Важливу інформацію містять наукові результати, отримані вітчизняними фахівцями й дослідниками близького зарубіжжя (К. Абульханова-Славська, І. Бех, Г. Корнетов, Б. Братусь, О. Леонтьєв, В. Оржеховська, С. Рубінштейн, Г. Товканець, М. Фіцула, Г. Щебатунова), у яких просоціальна поведінка характеризується як вчинки та дії індивіда, спрямовані на користь собі й іншим людям, тобто – на досягнення особистісного та громадського благополуччя. Одночасно робиться наголос на значенні феномену милосердя й альтруїзму, оскільки вважається, що *просоціальна* поведінка відрізняється від *соціальної* саме більшим альтруїстичним навантаженням.

У роботах Ф. Василюк, В. Ядова, Б. Братуся, Б. Поршнева доводиться обумовленість просоціальної поведінки цінностями особистості. Іншими словами, життєві цінності, являючи собою систему внутрішніх стандартів, ставлень до дійсності, спрямовують і спонукають особистість до реалізації відповідних стратегій взаємодії зі світом, а також визначають мету й сенс життя.

Просоціальна поведінка пов'язана й із рівнем самоактуалізації, тому що мотиви та стратегії, які самореалізуються особистістю, відрізняються соціальною значущістю й проявляються в служінні загальнолюдським цінностям (А. Журавльов, Ю. Гіппенрейтер, В. Русалов, Е. Фром та ін.).

Отже, можемо констатувати, що більшість зарубіжних і вітчизняних дослідників-педагогів і соціальних психологів характеризують просоціальну поведінку як позитивну, конструктивну, соціально бажану й соціально корисну та як пряму (діаметральну) протилежність антисоціальної поведінки.

Ураховуючи вищезазначене, у якості робочого поняття для нашого дослідження, визначаємо таке: **просоціальна поведінка** – це система дій і

вчинків особистості, зумовлена свідомим прийняттям соціально значущих норм і цінностей, умінням конструктивно вирішувати міжособистісні та групові суперечності, несприйнятливостю до ризикованих способів полісуб'єктних взаємодій, здатністю до самореалізації в різних видах соціально значущої діяльності.

Педагогічна рефлексія наукового доробку з формування просоціальної поведінки дозволяє стверджувати, що цій проблемі присвячено багато наукових досліджень переважно психологічного напрямку й надзвичайно обмаль досліджень, які б окреслювали не тільки необхідні організаційно-педагогічні умови, а й розкривали змістово-технологічне забезпечення формування просоціальної поведінки в учнів різних вікових категорій, тобто присвячених педагогічним аспектам.

Наприклад, Л. Калашникова розглядає формування просоціальної поведінки дитини як керовану соціалізацію, контрольований дорослими процес входження дитини в соціум, при якому, на підставі засвоєного соціального досвіду індивідуум обирає та спрямовує свій особистий розвиток у соціально бажаному напрямі. Керована соціалізація охоплює при цьому не тільки систему соціальних контактів, які передбачають передачу, засвоєння та збереження культурної спадщини минулих поколінь, але й процес становлення та розвитку особистості дитини. Особистість, поєднуючи в собі позиції об'єкта та суб'єкта, не просто пристосовується до певної соціальної ситуації розвитку, але й сама конструює власний розвиток у процесі взаємодії з навколишнім світом [3].

У переважаючій частині психолого-педагогічних джерел зазначено, що просоціальна поведінка формується під впливом соціального середовища та найближчого соціального оточення й опосередковується дружніми взаємовідносинами, соціальним взаєморозумінням, піклуванням і турботою про благополуччя інших, діалоговою взаємодією педагога й учня. Активна позиція першого передбачає реалізацію особливих функцій, серед яких науковці розмежовують *декларувальну, оцінювальну, стимулюючу та розвивальну*.

Декларувальна полягає у фіксації уваги дітей на просоціальних імперативах; декларації ціннісного ставлення до оточення й до себе; демонстрації бажаних поведінкових актів.

Оцінювальна функція передбачає об'єктивне та коректне оцінювання вчинків, здійснених дитиною або тільки запланованих. Обидві функції взаємопов'язані: ефективність оцінки зростає за умови усвідомлення учнем необхідності дотримання норм просоціальної поведінки, вимог значущих дорослих і зразків, які декларуються, у повсякденному житті.

Втілення стимулюючої функції виявляється в спонуканні дитини до здійснення вчинків, корисних оточенню, а також у гальмуванні її поведінкових тенденцій, що мають асоціальну спрямованість. Ідеться не

тільки про різні способи схвалення намагань учнів здійснити просоціальний вчинок, але й про моделювання ситуацій полісуб'єктної взаємодії, у яких стосунки з учнями будуються на засадах поваги до них і врахування їхнього права «бути особистістю». Суттєвою особливістю таких ситуацій є те, що вони активізують психологічні механізми формування просоціальної поведінки й тим самим сприяють реалізації конструктивних способів вирішення конфліктів. Як правило, оцінювальна та стимулююча функції знаходяться в діалектичній єдності: кожний стимулюючий вплив містить оцінку, і кожна оцінка – стимулює.

Розвивальна функція впливу педагога полягає в забезпеченні умов поступового переходу від нижчих до вищих рівнів просоціальної поведінки, утворення нових якостей особистості як суб'єкта, здатного свідомо обирати просоціальну стратегію поведінки [3]. Однією з необхідних умов формування просоціальної поведінки учнів вважаємо створення превентивного виховного середовища в ЗНЗ. Превентивне виховне середовище ЗНЗ ми розглядаємо як упорядковану цілісну сукупність організаційно-педагогічних умов і обставин, взаємодія й інтеграція яких забезпечує соціально-педагогічну та правову підтримку розкриття внутрішнього потенціалу, духовного розвитку й життєздійснення особистості; сприяє виробленню нею ціннісного ставлення до себе, природи й суспільства; нівелює негативні впливи соціуму на дитину [4]. Вважаємо, що саме превентивне середовище надасть змогу посилити виховні впливи всіх учасників навчально-виховного процесу на формування просоціальної поведінки учнів, і крім того, успішно забезпечити інші організаційно-педагогічні умови формування просоціальної поведінки учнів.

Звідси, активна позиція педагога має передбачати фіксацію уваги дітей на просоціальних імперативах, сприяння виробленню ціннісного ставлення до суспільства, природи, соціального оточення й до себе, демонстрацію бажаних поведінкових актів, стимулювання особистості до здійснення вчинків, корисних їй та оточенню. А також гальмування тих її поведінкових тенденцій, що мають асоціальну спрямованість та навчання об'єктивному й коректному самооцінюванню, саморефлексії вчинків, здійснених особистістю або тільки запланованих (І. Д. Бех [1]).

Педагоги, реалізуючи названі засоби та прийоми у власній діяльності, впроваджують засади особистісно орієнтованого виховання, яке ґрунтується на визнанні самоцінності особистості учнів, забезпеченні свободи їхнього самовираження й саморозвитку. При цьому активна позиція учнів передбачає сприйняття виховних впливів, рефлексію та усвідомлення значення просоціальних імперативів, перетворення їх на внутрішні регулятори власної поведінки та втілення в реальні вчинки й дії [1].

Формування просоціальної поведінки передбачає поступовий перехід від зовнішньої регуляції до саморегуляції у здійсненні особистістю вчинків. При першому способі регулятивні інстанції знаходяться в

основному поза суб'єктом; при другому – є внутрішньо локалізованими, хоча опосередкований вплив зовнішнього підкріплення залишається достатньо дієвим. Обидва способи регуляції передбачають вплив зовнішніх і внутрішніх чинників, які складають діалектичну єдність, але міра представленості їх у регулятивному акті різна.

Необхідність саморегуляції актуалізується за умови включення особистості до моральної колізії, коли треба самостійно прийняти рішення діяти певним чином, знайти способи для реалізації поставленої мети та оцінити результати власних вчинків.

Дослідження психолого-педагогічних джерел і спостереження виховної практики підтверджують усю складність і багатовимірність даного процесу й доводять, що він відбувається під час активної полісуб'єктної взаємодії учнів із значущими представниками найближчого соціального оточення, а саме: батьками, педагогами, однолітками й однокласниками та мешканцями місцевих громад.

Висновки. Резюмуючи вищенаведене, визначаємо формування просоціальної поведінки в умовах превентивного виховного середовища як цілісний процес, спрямований на забезпечення необхідних і достатніх організаційно-педагогічних умов для свідомої інтеріоризації учнями соціально-значущих норм і цінностей, розвитку відповідних рис, якими має володіти просоціальна особистість, формування прагнення й уміння конструктивно вирішувати міжособистісні та групові суперечності; стимулювання участі дітей у соціально значущій діяльності та спонуканні до внутрішнього діалогу для прийняття самостійного, вільного, особистісно значимого для учнів вибору моделей поведінки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бех І. Д. Особистість у просторі духовного розвитку / І. Д. Бех. – К. : Академвидав, 2012. – 256 с.
2. Гриневич Л. Як створити ідеальну систему освіти [Електронний ресурс] / Лілія Гриневич // Українська правда. – Режим доступу : <http://www.pravda.com.ua/articles/2014/11/19/7044802/>.
3. Калашникова Л. В. Формування просоціальної поведінки у дітей молодшого шкільного віку в умовах керованої соціалізації / Л. В. Калашникова // Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2009. – Вип. 11. – С. 164–171. – Сер. соціально-педагогічна.
4. Кириченко В. І. Особливості формування превентивного виховного середовища у загальноосвітньому навчальному закладі / В. І. Кириченко, О. О. Єжова // Наукові записки. Серія «Психолого-педагогічні науки» (Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя) – Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2013. – № 5. – С. 182–189.
5. Кириченко В. І. Концепція формування превентивного виховного середовища (проект) / В. М. Оржеховська, В. І. Кириченко, О. О. Єжова, Т. Є. Федорченко // Наукові записки. Серія «Психолого-педагогічні науки» (Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя). – Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2013. – № 2. – С. 41–48.

6. Крайг Г. Психология развития / Грэйс Крайг, Дон Бокум. – СПб. : Питер, 2005. – 940 с. – Серия «Мастера психологии».

7. Майерс Д. Социальная психология [Электронный ресурс] / Дэвид Дж. Майерс. – Режим доступа :

http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Psihol/mayers/12.php

8. Обухова Л. Ф. Детская (возрастная) психология / Л. Ф. Обухова. – М. : Российское педагогическое агентство, 1996. – 374 с.

9. Соболев С. И. Концепция просоциального поведения З. Линдерберга [Электронный ресурс] / С. И. Соболев, Л. Н. Тарасова. – Режим доступа :

<http://sibac.info/index.php/2009-07-01-10-21-16/5183-2012-12-06-17-45-19>.

10. Хекхаузен Х. Мотивация и деятельность / Хайнц Хекхаузен. – СПб. : Питер ; М. : Смысл, 2003. – 860 с. – Серия «Мастера психологии».

РЕЗЮМЕ

Кириченко В. И. Теоретические основы формирования просоциального поведения учащихся общеобразовательных учебных учреждений.

В статье характеризуются теоретические подходы к актуальной проблеме – формирование просоциального поведения учащихся современных общеобразовательных учебных учреждений. Осуществлен дефиниционный анализ понятия «просоциальное поведение», очерчены наиболее распространенные концепции, доминирующие подходы и взгляды на решение этой проблемы как в зарубежных, так и в отечественных психолого-педагогических источниках. Сделан вывод, что просоциальное поведение следует рассматривать как систему действий и поступков личности, обусловленную сознательным принятием социально значимых норм и ценностей, умением конструктивно решать межличностные и групповые противоречия, невозможностью рискованных способов полисубъектных взаимодействий, способностью к самореализации в различных видах социально значимой деятельности.

Ключевые слова: просоциальное поведение, формирование просоциального поведения, ученики, превентивная воспитательная среда общеобразовательного учебного учреждения.

SUMMARY

Kyrychenko V. The theoretical bases of formation of prosocial behavior schoolchildren of secondary educational institutions.

The article deals with the theoretical approaches to the problem of formation of prosocial behavior of schoolchildren of modern educational institutions. The definitive analysis of the concept of «prosocial behavior» is made, the most common concepts, the dominant approaches and views on the solution to this problem both in foreign and in domestic psychological and educational sources are outlined.

Special attention is paid to the analysis of two theoretical versions of prosocial behavior: the theory of social exchange (social exchange theory) and the theory of social norms (social norms theory).

In the works of some scientists prosocial behavior is characterized as the behavior and actions of the individual, aimed at the benefit of themselves and other people, that is on the achievement of personal and social well-being. At the same time it emphasizes the importance of the phenomenon of charity and altruism, because it is believed that prosocial behavior is different from social, it is a great altruistic load.

It also accounts for the dependence of prosocial behavior with a person's values. In other words, life values, representing the system of internal standards, relations to reality, guide and encourage the person to implement the relevant strategies of interaction with the world, as well as determine the purpose and meaning of life.

Prosocial behavior is correlated with the level of self-actualization, because the motives and strategies for the self-realization have different social significance and are manifested in the service of human values.

Therefore, we can say that most of the foreign and domestic researchers and social psychologists characterize prosocial behavior as positive, constructive, socially desirable and socially useful and as a direct (diametrically) the opposite of anti-social behavior.

The conclusion is that prosocial behavior should be considered as a system of actions and deeds of a person due to the conscious adoption of socially important norms and values, the ability to constructively resolve interpersonal and group contradiction, impossibility risky ways presubject interactions, ability to self-realization in various kinds of social activities.

Summarizing the above, we determine the formation of prosocial behavior in preventive educational environment as a holistic process aimed at ensuring the necessary and sufficient organizational and pedagogical conditions for the students conscious interiorization of socially significant norms and values.

Key words: *prosocial behavior, formation of prosocial behavior, schoolchildren, preventive educational environment of educational institutions.*

УДК 316.6:316.422:330.131.7

О. І. Скоробогатська

Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В СУСПІЛЬСТВІ РИЗИКУ

У статті розглянуто сутнісні характеристики суспільства ризику в соціально-психологічному контексті. Проаналізовано актуальні дослідження із соціології, філософії та психології щодо особливостей психологічної захищеності особистості в умовах травматичних подій суспільства ризику. Обґрунтовано необхідність вивчення психологічних умов щодо ефективної інноваційної діяльності в ситуації соціальних трансформацій. Розглянуто поняття «надситуативної активності», «активної неадаптивності», «аутотелічної особистості». Сформульовано психологічні рекомендації щодо подолання кризового стану особистості в суспільстві ризику та оптимізації її здатності до творчої інноваційної діяльності.

Ключові слова: *суспільство ризику, інноваційна діяльність, базові потреби, особистість, адаптивність, психологічна безпека.*

Постановка проблеми. Сучасне соціальне життя України є досить складним, динамічним і непередбачуваним. Нестабільність соціально-політичної та економічної ситуації, військові дії в країні, реальні загрози життю та благополуччю викликають в людині екзистенційний страх, почуття незахищеності та тривоги, кардинально змінюють аксіологічні пріоритети соціуму й індивідів. Але ж життя продовжується, і тому необхідно шукати конструктивні можливості подолання соціальної ентропії, однією з яких може стати реалізація інноваційних ідей у професійному просторі.

Суспільство ХХІ ст. трактується вченими як «суспільство ризику» (У. Бек), у якому діє специфічний спосіб організації соціальних зв'язків в